
Miira Niska & Antero Olakivi

Laatua sisällönanalyttiseen työelämän tutkimukseen

Työelämän tutkimukseen tarjottujen käsikirjoitusten perusteella sisällönanalyysi on kotimaisen työelämän tutkimuksen käytetyin laadullinen analyysimenetelmä. Vuonna 2022 lehteen tarjotuista käsikirjoituksista 84 prosentissa raportoitiin laadullista tutkimusta, ja näistä tutkimuksista peräti 66 prosentissa analyysimenetelmäksi nimettiin (laadullinen) sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi on tapa eritellä, mitä laadullisessa aineistossa on nähtävissä (Vuori 2021). Tyypillisesti menetelmän avulla kuvaillaan ja tiivistetään laadullisen aineiston keskeistä sisältöä (Drisco & Maschi 2015). Vaikka sisällönanalyysia kuvataan monikäyttöiseksi perusanalyysimenetelmäksi (esim. Tuomi & Sarajärvi 2018), liittyy sen käyttöön laajasti tunnustettuja periaatteita ja rajoituksia, jotka *Työelämän tutkimukseen* tarjotuissa käsikirjoituksissa välillä ohitetaan. Tässä pääkirjoituksessa pohdimmekin tapoja lisätä laatua sisällönanalyttiseen työelämän tutkimukseen.

Laadullisen sisällönanalyysin keskeinen vaihe on aineiston koodaus, jossa tunnistetaan ja nimetään elementtejä aineistosta (Vuori 2021). Koodausta tehdään aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti ja usein näitä tapoja yhdistellen. Koodaustapa valitaan tapauskohtaisesti, eikä tapojen välillä ole arvojärjestystä. Aineistolähtöisessä koodauksessa etsitään kohdat, joissa esiintyy jotain tutkimuksen kannalta kiinnostavaa (Vuori 2021). Tutkijoiden on kuitenkin aina päätettävä, millaisia kiinnostavia kohtia tai elementtejä aineistosta tunnistetaan ja nimetään (esim. sanoja, ilmaisuja, katkelmia, kuvauksia) ja mikä osa aineistosta ylipäänsä on tutkimuksen kannalta relevanttia ja kiinnostavaa. Teorialähtöisessä koodauksessa tutkimusaihetta koskeva teoria ohjaa tunnistamaan aineistosta kohtia tai elementtejä (Vuori

2021). Aineisto- ja teorialähtöistä koodausta yhdistellessä olennaista on kertoa lukijalle, *miten* lähestymistapoja käytännössä ja konkreettisesti yhdistellään. Kaikkien koodaustapojen lähtökohtana on aina esitettyyn tutkimuskysymykseen vastaaminen.

Sisällönanalyttisessä koodauksessa on tärkeää systemaattisuus, toistettavuus ja uskottavuus (Driscio & Maschi 2015). Oppikirjojen mukaan ideaalitapauksessa kenen tahansa aineistoa koodaavan tulisi päätyä samanlaisiin koodeihin. *Työelämän tutkimukseen* kirjoittavat tutkijat eivät kuitenkaan aina panosta lukijan vakuuttamiseen tehdyn koodausprosessin systemaattisuudesta, toistettavuudesta ja uskottavuudesta. Koodausperiaatteet saatetaan kuvata erittäin niukasti, jos ollenkaan. Toisessa ääripäässä koodausprosessi kuvataan yksityiskohtaisesti mutta prosessi on niin monisyinen, että lukijan on vaikea vakuuttua sen toistettavuudesta ja siitä, ettei koodaus sisällä runsaasti tulkinnanvaraisuutta. Rinnakkaiskoodauksesta ja koodaajien yksimielisyydestä ei välttämättä mainita lainkaan. Aineistoa, jonka avulla lukija voisi vakuuttua koodausperiaatteista ja koodauksen toteutuksesta, näytetään niukasti – joskus ei ollenkaan. Artikkelissa sanamäärä on rajallinen, mutta koska sisällönanalyysin luotettavuus pohjautuu olennaisesti koodausprosessiin, olisi lukijan vakuuttamiseen tärkeää käyttää tilaa. Aineiston koodauksesta ja sen roolista laadullisen tutkimuksen luotettavuuden ja vakuuttavuuden rakentajana on toki muunkinlaisia ajatuksia (esim. Hepburn & Potter 2004), mutta toisenlaiset periaatteet suuntaavat analyysia kauemmas sisällönanalyttisestä menetelmästä.

Sisällönanalyysi etenee tyypillisesti aineiston koodauksesta laajempien kategorioiden muodostamiseen. Kategoriat vetävät yhteen aineiston keskeistä sisältöä ja korostavat aineiston avainkohtia (Driscio & Maschi 2015). Kategorioiden muodostamisessa ja niiden välisten suhteiden hahmottamisessa olennaista on aineiston sisäisen variaation eli erojen ja yhtäläisyyksien tunnistaminen (Vuori 2021). Analyysin tavoitteena on vastata tutkimuskysymykseen esittämällä systemaattinen kuvaus aineiston – tai sen määrätyn osan – sisällöstä. Keskittyminen aineiston kuvaamiseen ja tiivistämiseen erottaa sisällönanalyysin useista muista laadullisista analyysimenetelmistä. Esimerkiksi niin sanottu *ankkuroitu teoria* (*grounded theory*) pyrkii aineiston kuvaamisen lisäksi rakentamaan aineiston perusteella uusia teorioita tai käsitteitä (Driscio & Maschi 2015). Diskursiivinen tutkimus taas lähtee siitä, että aineiston tiivistäminen sisältökategorioihin hävittää tutkimuksen kannalta keskeiset aineiston vivahteet ja yksityiskohdat (Antaki ym. 2003).

Vaikka aineiston kuvaus on sisällönanalyysin keskiössä, ovat tutkijat suhteellisen yksimielisiä siitä, että pelkkä aineiston kuvaus ei riitä. Lukijalle on lisäksi esitettävä tulkinta siitä, mikä jäsenetyssä aineistossa on kiinnostavaa, yllättävää ja tärkeää (Vuori 2021). Mitä ylipäänsä on se ”sisältö”, johon analyysi kohdistuu? Mitä esimerkiksi luokiteltu haastattelupuhe työhyvinvoinnista kertoo lukijoille? Tulkintaa on mahdotonta tehdä ilman teoreettis-metodologista viitekehystä, jota sisällönanalyysi ei menetelmänä tarjoa (Vuori 2021). Eräs tulkinnan kannalta keskeinen valinta liittyy tutkimuksen epistemologisiin lähtökohtiin. Jos tutkimus sitoutuu niin sanottuun epistemologiseen konstruktionismiin, analyysin kohteena oleva aineisto on kontekstuaalista ja tutkijan ja tutkittavan yhdessä tuottamaa. Jos taas tutkimus sitoutuu epistemologiseen realismiin, analyysin kohteena oleva aineisto heijastaa tai kuvaa – paremmin tai huonommin, aineiston laadusta riippuen – aineiston ulkopuolista todellisuutta. (Driscio & Maschi 2015.) Konstruktionistisesta näkökulmasta puhe työhyvinvoinnista on esimerkiksi jollekin yleisölle suunnattuja kertomuksia tai kulttuuristen jäsenystapojen tuottamia versioita, realistisesta näkökulmasta luotettava kuvaus esimerkiksi työhyvinvoinnin tilasta tai siihen vaikuttavista tekijöistä tai kertojan kokemuksesta. Tavat erotella ja nimetä epistemologisia lähtökohtia vaihtelevat, mutta erontekojen välttämättömyydestä vallitsee laaja yksimielisyys.

Sisällönanalyysin tulkintavaiheeseen liittyy aina haasteita, joita tutkijan tulee reflektoida. Jos tutkija sitoutuu epistemologisesti konstruktionismiin, aineisto (esim. teksti, puhe, kuvat) ei lähtökohtaisesti heijasta tai kuvaa osuvasti tai luotettavasti aineiston ulkopuolista todellisuutta, vaan tekee asioita. Tällaisesta näkökulmasta voi olla hankala tulkita analyysissä tunnistettuja *sisältökategorioita*. Sisältöluokat eivät välttämättä ole kiinnostavin tapa lähestyä aineistoa, mikäli analyysi kohdistuu siihen, mitä aineistona oleva kommunikaatio (esim. teksti, puhe, kuvat) tekee tai saa aikaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Käytännössä konstruktionistinen sisällönanalyysi onkin harvinainen yhdistelmä, vaikka luokittelu, koodaus ja aineistossa esiintyvien erojen ja yhtäläisyyksien tunnistaminen ovatkin osa lähes kaikkea laadullista tutkimusta. *Työelämän tutkimukseen* vuonna 2022 lähetetyt sisällönanalyttiset käsikirjoitukset vaikuttavat lähes poikkeuksetta sitoutuvan epistemologiseen realismiin, joskin tätä valintaa harvoin avataan lukijalle.

Epistemologiseen realismiin sitoutuvan tutkimuksen aineiston tulisi heijastaa ja kuvata aineiston ulkopuolista todellisuutta luotettavasti. Tämä todellisuus voi tar-

koittaa yhtä hyvin ulkoisesti havaittavissa olevia asiantiloja tai toimintatapoja (esim. rekrytointikäytäntöjä) kuin kirjoittajan tai puhujan sisäistä maailmaa (esim. kokemuksia, käsityksiä tai uskomuksia rekrytointikäytännöistä). Vaikka ulkomaailmaan viittaavat käsitteet määritellään käsikirjoituksissa usein huolellisesti, tutkittavien sisäiseen maailmaan viittaavat käsitteet jätetään usein määrittelemättä. Tutkimuksen kaikki keskeiset käsitteet tulisi kuitenkin määritellä tarkasti eikä jättää niiden tulkin-
toja lukijan arkijärjen varaan. Esimerkiksi kokemuksia voi lähestyä erilaisista teoreettis-
metodologisista näkökulmista, eikä käsitteen merkitystä voi täten ottaa
annettuna.

Sekä konstruktionistisessa että realistisessa sisällönanalyysissä tulisi pohtia aineiston tuottamisen tapaa sekä aineiston laatua, esimerkiksi sitä, miten esitetyt haastattelukysymykset ovat vaikuttaneet aineiston muodostumiseen. Realistisessa sisällönanalyysissä olisi lisäksi tärkeää pohtia muun muassa seuraavia kysymyksiä: Keitä tutkimukseen on valikoitunut? Kuinka edustava aineisto on? Onko tutkimukseen valikoituneilla informanteilla pääsy tutkijan tavoittelemaan tietoon? Ovatko he halukkaita jakamaan tätä tietoa totuudenmukaisesti? Sisällönanalyttisessä tutkimuksessa näihin haasteisiin on pyritty vastamaan muun muassa aineiston *saturaation* tavoittelulla ja *triangulaatiolla*. Näihin liittyy toki omat haasteensa, joita emme tässä yhteydessä lähde käsittelemään.

Laadullinen sisällönanalyysi voi siis olla enemmän tai vähemmän laadukas riippuen siitä, kuinka hyvin tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu lukijalle. Kannustamme sisällönanalyysia hyödyntäviä työelämän tutkijoita pohtimaan menetelmän lähtökohtia, rajoituksia ja mahdollisuuksia. Samalla kannustamme työelämän tutkijoita harkitsemaan muidenkin laadullisten analyysimenetelmien hyödyntämistä. *Työelämän tutkimus* kaipaa myös esimerkiksi diskursiivista, fenomenologista, narratiivista, semioottista ja keskustelunanalyyttistä tutkimusta! *Työelämän tutkimuksen* vuoden 2023 toisen numeron tieteellisissä artikkeleissa ei poikkeuksellisesti esitellä sisällönanalyttistä tutkimusta.

Henri Hyvönen analysoi artikkelissaan miesten identiteettityötä ja affektiivis-diskursiivisia käytäntöjä työpaikoilla tapahtuvaa terveyden edistämistä koskevassa puheessa. Haastatteluaineiston analyysi osoittaa terveyden olevan miehille hyvän työelämän ehdoksi asettava onnellisuusobjekti. Analyysin perusteella mieheys on

osa myönteistä itseymmärrystä sekä terveyden edistämiseen mukautuvassa että sitä vastustavassa identiteettityössä.

Eetu Mölsän, Tiina Salmirinteen, Mari Herttalammen ja Taru Feldtin artikkeli tarkastelee johdon toiminnasta riippuvien henkilöstön muutosvoimavarojen yhteyttä terveydenhuoltoalan henkilöstön työhyvinvointiin sekä työpaikan ja alanvaihto-aikeisiin organisaatiomuutoksen aikana. Artikkelin osoittaa kolmenlaisten muutosvoimavarojen – viestintä, osallistuminen päätöksentekoon ja muutostuki – yhteyden henkilöstön parempaan työhyvinvointiin sekä vähäisempiin työpaikan ja alanvaihto-aikeisiin muutosprosessin aikana.

Kirsikka Selanderin, Risto Nikunlaakson ja Jaana Laitisen artikkeli tuottaa tietoa työn kuormitus- ja voimavaratekijöistä ja niiden yhteydestä työkykyyn vanhuspalveluissa ja muissa julkisissa sosiaali- ja terveystalouden (sote) töissä. Tulokset osoittavat, että huonoon työkykyyn yhteydessä olevat kuormitus- ja voimavaratekijät ovat vanhuspalveluissa ja muualla sotessa samoja, mutta niiden tasoissa on eroja. Vanhuspalveluissa työhön liittyy muuta sotea keskimääräistä enemmän kuormitustekijöitä ja vähemmän voimavaratekijöitä.

Teemu Vauhkonen ja Antti Latvala tutkivat rekisteriaineiston avulla Ohjaamasioiden yhteyttä nuorten työssäoloon, opiskeluun, työkokeiluihin osallistumiseen sekä toimeentulotuen asiakkuuteen 0–3 vuoden seurantaajaksolla. Tulokset viittaavat siihen, että tavanomaisessa TE-palveluprosessissa olevat nuoret putoavat ja jäävät todennäköisemmin toimeentulotuen varaan kuin Ohjaamossa, jossa nuorille on tarjolla laaja-alaista moniammatillista tukea.

Pääkirjoitus pohjautuu Niskan Työterveyslaitoksen Tutkimusmenetelmäfoorumissa 25.5.2023 pitämään esitykseen.

Kirjallisuus

Antaki, C., Billig, M. G., Edwards, D. & Potter, J. A. (2003) Discourse analysis means doing analysis: A critique of six analytic shortcomings. *Discourse Analysis Online*, 1. https://repository.lboro.ac.uk/articles/journal_contribution/Discourse_analysis_means_doing_analysis_a_critique_of_six_analytic_shortcomings/9473747 (luettu 13.6.2023)

- Drisko, J. & Maschi, T.** (2015) Content analysis. Oxford: Oxford University Press.
- Hepburn, A. & Potter, J.** (2004) Discourse analytic practice. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.) Qualitative research practice. Concise Paperback Edition. Lontoo: Sage, 168–184.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A.** (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (uudistettu laitos). Helsinki: Tammi.
- Vuori, J.** (2021) Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa J. Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus> (luettu 18.5.2023)